

УДК 372.891

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.495>

Касаткін О. С.,
orcid.org/0000-0003-3323-8069

ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ У ПОНЯТІЙНІЙ ПЛОЩИНІ СИНЕРГЕТИКИ

На думку багатьох сучасних науковців і педагогів, особистісно орієнтована освіта є засобом переходу від парадигми накопичення знань до гуманістичної, спрямованої на ефективну соціалізацію дітей, їхній самостійний вибір пріоритетів і формування особистого життєвого досвіду в умовах соціокультурного середовища. У цьому контексті доречно згадати появу нових освітніх парадигм, серед яких на особливу увагу заслуговує синергетичний підхід з його інтеграцією теоретичних засад і практичних результатів. У статті актуалізується понятійний апарат, яким послуговуються в описі синергетичного підходу, зокрема в освітній сфері, що потребує уточнення та конкретизації понять, термінів і категорій явища, що досліджується. Акцентовується увага на таких поняттях, термінах і категоріях, як «синергетика», «синергетичний підхід», «література», «літературна освіта». Визначено, що у вітчизняній та зарубіжній науці поняття «синергетичний підхід» є не досить розробленим та усталеним, потребує конкретизації та деталізації з урахуванням сфери використання та досліджуваного явища за допомогою вказаного методу. Обґрунтовано актуальність реалізації положень синергетичного підходу у вивченні літературної освіти. Здійснено спробу побудови синергетичних моделей літературної освіти та її розвитку. З'ясовано, що синергетика широко використовується багатьма точними та гуманітарними науковими дисциплінами; є наукою, що вивчає динамічні системи як інтегративні, відкриті та дистрибутивні утворення; а синергетичний підхід в освіті є алгоритмом подолання труднощів у педагогічному та методичному аспектах навчально-виховного процесу, а саме: способи структурування освітнього процесу, колективної навчальної діяльності, упровадження сучасних методів, засобів і прийомів навчання, побудова освітніх моделей тощо. Окреслено перспективи розвитку синергетичного підходу у вивченні освітніх систем, зокрема літературної освіти, з використанням методів і прийомів синергетики.

Ключові слова: синергетика, синергетичний підхід, література, літературна освіта.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної педагогіки характеризується виявленням основних підходів до побудови освітнього процесу, відображених в українських освітніх документах. Ці підходи характеризуються зростанням ролі особистості, інтелектуалізацією діяльності в умовах динамічних змін у техніці та технологіях, постійним збільшенням обсягу знань. Сучасний глобалізований світ характеризується кризою класичної наукової парадигми у зв'язку з інтенсифікацією обсягу й потоку інформації, зумовлюючи поширення сучасних наукових тенденцій, таких як зростання й оновлення знань та постійне розширення і поглиблення напрямків наукових досліджень.

Сучасне суспільство вступає в нову епоху. Технологізація та інформатизація є визначальними рисами цієї ситуації, яка задає нову траєкторію розвитку для суспільства загалом та освіти зокрема. Виникає потреба розвитку теорії і практики педагогіки, адекватної сучасній ситуації, що зумовлює пошук нових підходів до аналізу і вдосконалення освітньої системи. Іншими словами, сучасна наука має запропонувати нові принципи, на яких має ґрунтуватися освітній процес. Останніми роками в науково-педагогічній літературі все більше уваги приділяється застосуванню синергетичних підходів до організації освітнього процесу.

Оновлення знань, що є важливою тенденцією в сучасному світі, означає розвиток іншої тенденції, яка фокусується на цілісності знань, а не на їхньому конкретному змісті. Для цього потрібно створити педагогічну систему, яка дозволить інтегрованим знанням, сформованим на основі міждисциплінарних зав'язків, увійти в сферу освіти. Синергетика, одна з новітніх наукових дисциплін, може розглядатися як важлива галузь міждисциплінарних досліджень, що охоплює всі сфери суспільного життя.

Багато наукових відкриттів зараз здійснюються на стику різних наук, у сферах нових інтегральних міждисциплінарних досліджень, до яких належить і синергетика, понятійний апарат та методи аналізу якої зараз широко використовуються багатьма науковими дисциплінами – як точними, так і гуманітарними. Концепція синергізму в навчанні й вихованні набуває бурхливого розвитку останніми роками [15].

Синергетика як міждисциплінарний науковий напрямок використовує методологію дослідження природних і соціальних явищ. Синергетичний підхід у педагогіці передбачає аналіз педагогічних явищ із позиції вихідних положень, методології синергетики, а сам процес такого аналізу як цілеспрямоване досягнення певної пізнавальної мети й можна назвати методом, який таким чином включає вихідні теоретичні положення синергетики та відображає характер (можливість, доцільність, обмеженість, специфіку тощо) їхнього використання в педагогічній сфері. Саме про такий характер і йдеться у наукових працях, де аналізується синергетичний підхід у педагогіці як метод аналізу педагогічних явищ [20, с. 51].

Відтак можна говорити про потребу застосування синергетичного підходу в освіті, оскільки нині в теорії педагогіки з'явилося досить багато робіт, у яких доцільність застосування методів синергетики визнається самоочевидною. Так, В. Виненко вважає, що в педагогічній практиці прийшов час використання ідеології синергетики, синергетичного підходу, оскільки біфуркаційний механізм розвитку, в основі якого лежить процес самоорганізації, чергування хаосу й порядку, є універсальним принципом світобудови, характерним для систем самого загального виду, зокрема освіти [там само, с. 52].

Сучасна освіта має навчитися не долати хаос знань, освітніх процесів і особистостей, а робити їх творчими, і для цього слід використовувати ідеї синергетики, яка вивчає процеси самоорганізації, стійкості, розпаду й відродження різних структур живих і неживих організмів. Тому освітній процес повинен мати самоорганізаційний і творчий характер.

А. Євтюк вважає, що застосування досягнень у розробленні синергетичної парадигми дає змогу простежити всезагальність синергетичних законів, яким підкоряються процеси в системах різного онтологічного походження, що здатні до самоорганізації. Саме це спонукає дослідників у галузі педагогічної синергетики використовувати синергетичне моделювання для аналізу розвитку та трансформації освітніх систем [9, с. 13–14].

Загалом, як пише О. Сухомлинська, існує правомірність застосування синергетичного підходу як міждисциплінарного напрямку досліджень, що дозволяє залучити різні концепції, підходи до аналізу освітньо-виховної спрямованості педагогічних процесів [23, с. 18].

Синергетичний підхід акцентує увагу на актуальності розроблення нової парадигми синергетичної освіти, яка включає в себе процес подолання труднощів і проблем в освіті, що виникають на тлі традиційної освітньої парадигми. Водночас синергетичний підхід визначає певні алгоритми подолання традиційних труднощів у педагогічному та методичному аспектах освітнього процесу, серед яких – нові способи структурування освітнього процесу та процесу колективної навчальної діяльності, спрямовані на розвиток навичок самостійного формування та розв'язання проблем, що лежать в основі сучасних методів навчання, заснованих на самостійній пізнавальній діяльності.

Як зазначає С. Клепко, філософсько-освітня проєкція теорії самоорганізації дає орієнтири для розв'язання сучасних суперечностей в освіті та дозволяє говорити про появу синергетичної спільної мови дослідників природничих і гуманітарних сфер, яку слід вивчати сучасним педагогам [12, с. 189].

Загалом синергетичний підхід дає змогу враховувати теоретичні результати, напрацьований вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід, нові чинники й дані досліджень на етапі зростання науково-педагогічного знання. Він також уможливує взаємне узгодження систем поглядів учених різних наукових дисциплін на освітні явища, методи пізнання світу (матеріалістично-детерміністський, синергетичний, теологічний тощо) та інструменти пізнання практичної реальності [11, с. 56].

Таким чином, можна говорити про актуальність та обґрунтованість використання синергетичного підходу як методу аналізу педагогічної реальності.

Аналіз досліджень. Потреби наукового підходу до вивчення освіти й розвитку людини, широке використання соціальних і природничих наук у педагогічних дослідженнях та загальнонаукового підходу як справді теоретичної сукупності знань актуалізують методологічну проблематику в педагогіці. Останніми роками все більшого поширення набуває синергетичний підхід (В. Аршинов, В. Буданов, Е. Зеєр, В. Ігнатова, С. Кульневич, М. Федорова та ін.), або системно-синергетичний підхід (В. Віненко, С. Гончаренко, М. Каган, О. Князева, С. Курдюмов, В. Рутай, М. Таранчук та ін.) у педагогічних дослідженнях.

Синергетичний підхід у контексті формування нової світоглядної парадигми аналізували вчені О. Брижатиї, А. Євдотюк, В. Пазенюк, І. Пригожин, Ю. Шаронін, В. Шейко. Окремі аспекти теорії та практики нових методологічних підходів до педагогіки на базі синергетики розглядаються в працях О. Бочкарьова, О. Вознюка, В. Кушніра, Л. Сурчалової, Ю. Шароніна, В. Шейко та інших.

Мета статті полягає в аналізі можливостей синергетичного підходу в дослідженні літературної освіти та її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Синергетика лише на початку ХХІ століття вийшла на перший план як новітнє наукове бачення світових процесів. Засновниками синергетичного підходу прийнято вважати І. Пригожина та Г. Хакена, які своїми дослідженнями розробили основні закони, категорії та принципи синергетики як наукової концепції. Синергетика почала розвиватися в фундаментальних науках, особливо в галузях біології, фізики та хімії, де синергетичні процеси були доведені науковим методом й отримали широке поширення. Пізніше зусиллями вчених з різних дисциплін було виявлено, що ці процеси притаманні не лише біологічним і хімічним структурам, а й соціальним системам. Синергетика (грец. *synergetikos* – «спільний; що діє узгоджено») вивчає процеси масової (колективної) взаємодії в нерівноважних умовах [1, с. 74].

Отже, Г. Хакен визначає синергетику як «теорію самоорганізації в системах різноманітної природи, що має справу з явищами та процесами, в результаті яких в системі в цілому можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин» [там само, с. 74]. Такий підхід має ознаки міждисциплінарності, адже мова йде про виявлення та використання загальних закономірностей в різних галузях.

О. Робуль визначає синергетику макрокоординатою сучасної науки й визначає наявність діалектичного зв'язку з філософією освіти (мезокоордината) та парадигмою особистісно-гуманістичної освіти (мікрокоордината). Ці параметри функціонування сучасної педагогіки уможливають розроблення інноваційних та синергетичних методологій, змісту й технологій професійної підготовки майбутніх учителів [19].

Основне поняття синергетики, що стосується структури складних динамічних систем, О. Савельєва визначає як «існування множини стійких станів без відкритості, зовнішнього підведення енергії, нелінійності внутрішніх процесів, виникнення обтяжуючих особливих режимів, збурень стандартної замкненої системи». Вона визначається як стан, що виникає в результаті багатоваріантної та невизначеної поведінки багатоелементної структури

або багатоелементного середовища, що еволюціонує. Розглядаючи «поведінкові» моделі таких структур, дослідники стикаються з низкою проблем, які можуть бути вирішені на основі принципів синергетики. При об'єднанні нелінійних динамічних систем нове утворення не дорівнює сумі його частин, а створює іншу організацію або інший рівень системи [21].

Наукове становлення напрямку синергетики продовжується зі всебічним філософським аналізом методологічних засад синергетики, а ідеї вивчаються в природознавстві, психології, педагогіці, гуманітарній та соціальній синергетиці. Синергетичний підхід перейшов у соціальну сферу і став фундаментальним принципом загальної теорії самоорганізації. У цьому контексті синергетика розглядається як засіб формування нового гуманістичного погляду на світ і на себе у світі, нового концептуального мислення, ставлення до життя і дієвої життєвої позиції.

Продуктивним є застосування синергетичного підходу до вивчення соціальних систем, які самоорганізуються, координації їхньої динаміки, тобто мотиваційної спрямованості соціальних об'єктів на основі духовних і культурних цінностей для підтримання рівноваги між соціальним індивідом і державою, формування цілісної системи. Синергетика як теорія самоорганізації надає шлях до розуміння механізмів стабільності та нестабільності складних систем.

В. Альошкін описує такі кроки, необхідні для використання синергетичного підходу:

- виділення складної системи або процесу, які потребують синергетичного впливу, їх характеристика (у поняттях формальної логіки);

- дослідження стратегії її розвитку – можливі рівні її свободи, тобто передбачення рівноможливих напрямків і шляхів її розвитку;

- здійснення факторного аналізу можливих шляхів її самоорганізації;

- визначення мети або бажаного результату (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан певної системи);

- розроблення номенклатури (переліку) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактики їх застосування;

- правильно визначити критичний момент біфуркації досліджуваної системи [1, с. 75].

Синергетична природа людського існування вимагає здатності до радикальних змін, переродження й виходу за межі себе в гуманістичному сенсі. Синергетичне мислення веде до організації суспільства знань зі стійкими соціоприродними системами, що самоосвічуються та самоорганізуються. Воно тісно пов'язане з навколишнім світом і особливо з розумінням власного внутрішнього світу через самоспостереження і розуміння внутрішнього світу інших через виключення, прийняття та емпатію [18].

У педагогіці кількість досліджень із застосуванням синергетичного підходу постійно зростає. Водночас недостатньо обґрунтовано застосовність синергетичного знання до педагогіки, не визначено хоча б приблизні межі реалістичного й розумно допустимого використання нововідкритих і зрозумілих природних механізмів у певних сферах педагогічної діяльності.

Сьогодні освітні пріоритети змінюються дуже швидко. Модерністська парадигма освітнього процесу, яка прийшла на зміну традиційній класичній парадигмі, фокусується на досягненні повної та всеосяжної концепції, системності, узгодженості, цілісності та стабільності, тоді як постмодерністська парадигма фокусується на дезорганізації, множинності, неповноті та незавершеності. Постмодерністська парадигма фокусується на досягненні та підтримці аномалій, множинності, незавершеності, хаосу та невизначеності, а педагогічний процес розуміється як складний комплекс, що характеризується багатовимірністю, полівалентністю та багатоваріантністю. У першому випадку вчитель є «раціоналістом», «охоронцем порядку», «служителем розуму та істини», в іншому – «художником», «архітектором», «творцем». У постмодерністському розумінні свідомість вчителя зосереджена на постійному оновленні та здобутті свободи [15].

У сучасній освіті все більше домінує тенденція відходу від «книжної форми навчання школи», як зазначає В. Кушнір, де об'єкт вивчення визначається не як фіксований набір знань, а як сукупність об'єктів, ситуацій, подій і явищ, набагато багатших, ніж образи в поняттях і теоріях [15].

Тобто синергетична інтеграція в освіті трактується як «звуження, стиснення, спрощення та ущільнення знань з метою економії часу на їх засвоєння, а не традиційне накопичення однієї дисципліни в одному підручнику» [там само].

В. Кушнір зазначає, що «розгляд освіти з позиції синергетики відкриває можливість побудови постмодерністської парадигми децентристського педагогічного процесу, який припускає співіснування різних автономних «центрів», парадигм, методів, підходів тощо, які конкурують, доповнюють один одного і серед яких не має панівних» [там само]. За таких умов педагогічний процес можна розглядати як відкрите, залежне від часу, невизначене, плюралістичне утворення, в якому щось постійно зникає, а щось з'являється, утворюючи вільне середовище, чутливе до навіть незначних впливів.

Дослідник також відзначає, що «із синергетичного погляду модельне зображення процесу навчання можна описати на мові полів можливостей. Поле можливостей учителя й учнів створюють поле можливостей класу», тобто виникає можливість розвитку в різних «темповітах» [15, с. 89].

В. Цикін описує синергетичну модель освіти з точки зору її відкритості, комплексної інтеграції, важливості використання різних систем знань, особистісної орієнтації навчання та особливої ролі вчителя в новій ситуації [24, с. 170]. Найважливішим у цій системі є те, що синергетична ідея гарантує цілісність сприйняття світу особистістю та реалізує це сприйняття через мистецтво, філософію, народні вірування, науку тощо. Отже, з точки зору синергетичного підходу, викладання літератури ґрунтується на принципі синергетичної множинності способів освоєння світу. З цієї перспективи у викладання літератури все частіше впроваджуються знання з міжмистецького обміну, філософської думки, історії, соціології та естетики.

Процес навчання й виховання може спричинити сильний ефект на особистість у тих точках, де його напрямок збігається з вектором розвитку дитини і де невеликі варіації (відхилення) призводять до великих змін. Таким чином, зміст, форма і методи освіти є факторами формування і розвитку дитини. З точки зору синергетичних понять – це параметри, які керують процесом еволюції людини як системи. Параметром системного порядку можна вважати рівень засвоєння змісту освіти – набуття знань, умінь і досвіду та розвиток компетентностей. Варто зазначити, що використання педагогічних підходів та інструментів, які не відповідають потребам дитини (зокрема, надання освіти дітям, які не досягли шкільної зрілості, надмірна інтелектуалізація початкової освіти та інші негативні явища, притаманні сучасній школі), вносить невпорядкованість (хаос) у психіку дитини, створює стан невизначеності та не сприяє її реалізації, а отже, перешкоджає нормальному розвитку особистості [10, с. 6].

Синергетичний підхід є також способом аналізу розвитку педагогічних ідей, то, як показує вивчення наукової літератури з досліджуваного питання, цей розвиток має інтерпретуватися в термінах синергетичної методології, зокрема педагогічного синергетизму.

Для цього О. Вознюк пропонує дотримуватись таких методологічних принципів: педагогічна думка має розглядатися як система; розвиток педагогічної думки має реалізовуватися відповідно до синергетичної моделі розвитку предметів та явищ; в окремих аспектах педагогічної думки мають бути знайдені синергетичні риси відповідно до критерійних ознак виявлення цих рис; педагогічну думку слід диференціювати на педагогічну думку синергетичного спрямування та педагогічну думку несинергетичного спрямування [20, с. 53–54].

Дослідник також диференціює сім специфічних категоріальних блоків методу аналізу педагогічних реалій за допомогою синергетики:

1. Природна самоорганізація, самодетермінованість педагогічних об'єктів.
2. Неврівноважена динаміка, флуктуації, стан нестійкості.
3. Хаотичність процесів.
4. Відкритість (дисипативність) педагогічних систем, їх саморозвиток, самодетермінізм.
5. Нелінійність, біфуркаційність освітніх процесів.
6. Імовірнісність, випадковість, багатомірність (альтернативність і варіативність) педагогічних явищ, виявлення в них нерозкритих або недостатньо розкритих потенційних, імовірнісних станів, визнання великої ролі випадковості в їхньому розвитку.
7. Атракторність педагогічних процесів [20, с. 54–55].

Спираючись на останні наукові розробки, основний закон синергетики можна також сформулювати як відповідність між потребами та інтересами суб'єктів соціального середовища (системи) і їхніми можливостями та здібностями, правильне розуміння інтересів інших суб'єктів і суспільства в цілому, а також взаємодія і взаємодопомога в реалізації всіх цих інтересів [4, с. 231].

На думку О. Вознюка, синергетичний підхід у педагогіці знаходить своє найяскравіше вираження в інтегративних тенденціях, що передбачають своєрідне «занурення в середовище», тобто форми, які виражають єдність цілей, принципів, змісту та організації навчально-виховного процесу [6, с. 137].

Вищезазначене формує основу «синергетичної педагогіки» з точки зору гуманістичного характеру освітнього процесу, зміщуючи акцент із засвоєння знань на їх використання як інструменту активної діяльності людини та реалізації її індивідуального потенціалу. Педагогічні явища аналізуються з точки зору вихідних умов і методології синергетики, зокрема основних положень синергетики, які відображають характер використання синергетики в галузі освіти.

Серед методологічних прийомів синергетики в освітньому процесі важливим є прояв самоорганізації в складних системах при переході від хаосу до порядку, структурування потоку знань, які здобувачі отримують з великих обсягів інформації в процесі навчання, робота в команді, організація самоосвіти, побудова суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і здобувачем освіти, критичний аналіз знань і формування навичок їх самостійного аналізу [13, с. 266].

Синергетика як наука, що вивчає динамічні системи як інтегративні, відкриті та дистрибутивні утворення, є важливою методологічною основою в освітньому процесі пізнання гармонії між тотожністю буття та мислення. Поняття «сучасність» слід розуміти як нелінійний процес, що легко віртуалізується та не має цілісної, запрограмованої системи соціальних установок. Тому «сучасність» стає складною взаємодією «порядку» і «хаосу». Ця проблема, яка зачіпає всі сфери людського буття, особливо гостро постає в процесі навчання [14].

Слід зазначити, що активному впровадженню ідей синергетики в освіту перешкоджає консерватизм педагогічного мислення та переконання розробників освітнього контенту в тому, що між появою когнітивних моделей у науці та їх адаптацією в освіті має бути значний часовий лаг (десятиліття). Тому статус синергетики в системі педагогічної науки й досі ще не є чітко визначеним [8]. Використання синергетичних ідей в освіті розглядається як багатомірний педагогічний виклик. Теорія самоорганізації, що лежить в основі сучасних синергетичних підходів до вирішення системних криз, дозволяє переосмислити складні системи, зокрема й освіту.

Синергетика не заперечує основних принципів і законів освіти загалом, але концептуалізує еволюцію освітнього процесу в контексті неklasичних ідей наукової раціональності, спираючись на досягнення в галузі практичної педагогіки, і розглядає ідею вузлів більш широко з точки зору теорії складних систем, що самоорганізуються.

Один із небагатьох видів мистецтва, що вивчається у шкільній програмі, – це література. Тому важливо організувати викладання цього предмета на естетичних

засадах, відповідно до законів художнього розвитку, щоб сформувати потребу у взаємодії з творами мистецтва. Стійкий читацький інтерес, який є основою читацької діяльності в дорослому віці, здебільшого формується в старших класах: учні отримують можливість ознайомитися зі стильовим розмаїттям літератури, що значно розширює їхню уяву щодо художніх творів. Літературні напрямки, течії та естетичні категорії стають основними орієнтирами у світі мистецтва й допомагають учням «декодувати» (термін В. Марка), тобто розшифровувати літературні твори, розуміти їхню цікавість, пізнавати їхні таємниці, наближатися до задуму автора та особливостей його художнього мислення і таким чином засвоювати закладені у творі духовні можливості та збагачувати власний образ світу.

Водночас не слід забувати, що викладання літератури зосереджене на мистецтві слова. Метапредметність гарантує можливість засвоєння відповідних понять з інших дисциплін, успішне засвоєння важливих категорій і сприяє формуванню цілісної картини світу особистості. Тому метапредметність у шкільній літературній освіті виправдана в обсязі й умовах, необхідних для вирішення основних завдань літературної освіти.

Л. Нежива зазначає, що реалізація принципу синергетичної множинності способів освоєння образу світу передбачає актуалізацію діалогу художнього твору і світового мистецтва, упровадження в шкільну практику міжвидових аналогій, установлення смислової єдності мистецьких явищ; пізнання світоглядного підґрунтя художньої творчості, освоєння художнього образу світу з різних джерел; інтермедійність, взаємодію відео, аудіо, текстуальних та інших засобів передавання літературної та наукової інформації [16, с. 5–6].

Згідно з концепцією літературної освіти сучасні школярі мають навчитися глибоко відчувати красу, закладену в художній мові, а розвитку культури спілкування з творами мистецтва значною мірою сприяє вивчення літературних напрямків і розуміння їхніх провідних естетичних принципів.

Синергетика займається також хаосом і порядком, що виникають унаслідок самоорганізації матерії, а саме: творча роль хаосу; занурення в хаос як спосіб подолання глухих кутів; організація випадковостей (фракталів), які можуть творити дива; хаос як початок створення нових зав'язків; хаос як спосіб порушення контролю над складними системами та переходу до самоуправління [22, с. 107].

Літературознавець В. Силантева зазначає: «Хаос є початком. У міфології хаос уподібнюється безодні або відкритій прірві, первісній темряві, глибокій недиференційованості та нерозрізненності. Водночас хаос багатогранний. Він постає не тільки як руйнівний або загрозливий, пов'язаний із хворобами, злочинністю і стихійними лихами, але і як щось конструктивне для життя і творчості. Ця амбівалентна природа хаосу, як творча, так і руйнівна, особливо помітна [...]. Хаос – це віртуальний світ, безодня прихованих у світі можливостей» [там само].

Цінності культури стають «універсалиями світогляду», на основі яких розвивається й функціонує значна кількість різноманітних сфер людської діяльності, поведінки і спілкування, виражених у вигляді нормативних систем моральних цінностей – «час», «людина», «свобода», «мораль», «знання», «істина» тощо, які формують загальну картину світу людського буття і визначають, які знання, переконання, ціннісні орієнтації, цілі, зразки діяльності та поведінки регулюють поведінку, спілкування та діяльність і формують соціальне життя людини.

Синергетика, за своєю холистичною природою, установлює правила утворення цілісного і внутрішньо узгодженого цілого з різноманітних хаотичних елементів, правила їх кооперації, координації та взаємодії, правила нелінійного синтезу від простого до складного, правила виникнення синергетичного ефекту (взаємодії частин як цілого та взаємного стимулювання) [14].

На думку дослідників, цілісне розуміння часу у філософії М. Гайдеггера перегукується з синергетикою. Ми також вважаємо, що процес літературної освіти

має відображати справжню природу життєвого процесу, його суперечності, турботи, позитивні та негативні відтінки й тіні [7].

Для того, щоб застосувати принцип синергетики до літературної освіти як системи та проаналізувати процеси, що в ній відбуваються, необхідно встановити правомірність її розгляду як синергетичного механізму. Для цього ця система має відповідати критеріям відкритості, самоорганізації, гетерогенності та нелінійності.

Систему літературної освіти можна вважати відкритою завдяки постійному обміну інформацією між учасниками освітнього процесу. У цьому процесі з'являються нові навчальні цілі, методи та засоби навчання, а також коригуються чинні засоби навчання. Крім того, зміст і структура освіти постійно змінюються в результаті еволюції та впливу зовнішніх чинників на систему знань, умінь, навичок і компетенцій здобувачів освіти в певний момент часу. Це свідчить про те, що як процеси, так і результати є нелінійними і завжди відрізняються від намірів учасників. Постійне розширення сфери знань виводить систему зі стану стійкої рівноваги. Таким чином, система освіти розвивається за нелінійними законами.

Самоорганізація освітньої системи передбачає наявність певних взаємодій між учасниками (суб'єктами) освітнього процесу, які відповідають вимогам розвитку освітньої системи, є похідними від об'єктивних передумов її власного розвитку і є внутрішнім джерелом її розвитку. Тому розвиток літературної освіти правомірно розглядати з позицій синергетичного підходу.

Сучасні науковці говорять про нову епоху – епоху духовності, гуманізму та освіти, в якій домінування матеріальних аспектів цивілізації має поступитися місцем духовним елементам. Зокрема, В. Андрущенко розглядає освіту як духовний феномен і з'ясовує сутність та історичні витоки духовної педагогіки, розглядає закономірності ознайомлення з духовною педагогікою [2, с. 4].

Можна виокремити цілу низку функцій літератури. Це зокрема: естетична (відтворення цілісності людини і світу у художній цілісності); гносеологічна (пізнавальна); комунікативна (діалог між автором та читачем); прогностична (передбачення майбутнього); виховна (позитивні зміни особистісної сфери людини в процесі діалогічної взаємодії з іншою людиною); зображальна (побудова цілісної картини світу); гедоністична (переживання насолоди від споглядання художньої цілісності) [3, с. 75].

Говорячи про виховну функцію літератури, згадаємо, що Й. Бродський зазначав, що література містить особливий людський ген, який не може бути переданий в інший спосіб і передається представникам людської спільноти лише через читання [5]. Безумовно, присутність на рівні літератури, співпричетність до присутності літературних творів трансформує читача і дає йому унікальний досвід, який неможливо отримати в інший спосіб. І хоча літературознавство запропонувало чимало версій такого пояснення, воно досі не змогло дати вичерпного й остаточного пояснення природи феномену читання як літературно-художньої творчості та своєрідної співтворчості. Літературні твори залишаються антропологічною та онтологічною загадкою, що вказує на таємницю людини та її існування. Література одночасно спрямована в минуле, теперішнє і майбутнє, до якого належать реальні та потенційні автори і читачі літературних творів.

На думку О. Веселовського, література виникла з примітивного акту єднання, в якому брали участь усі представники первісної родової общини, об'єднані єдиним прагненням впливати на перебіг подій колективного життя і ритмом, що поступово розвивався й ускладнювався [3, с. 77].

За визначенням Н. Астрахан, художня література – це «сукупність зафіксованих на письмі цілісних художніх висловлень, підпорядкованих завданню реалізації естетичного ставлення людської мислєдіяльності до дійсності». У підручнику Р. Веллека та О. Воррена «Теорія літератури» термін «література» визначається як «цільна система творів, що постійно поповнюється новими і щораз змінює внутрішні відносини між ними: неначе зростаюче перемінне ціле» [там само, с. 10].

Такі визначення мають синергетичі ознаки, а саме динамічну природу рецепції творів, яка змінюється з плином часу.

Мистецтво, зокрема література, посідає особливе місце серед інших видів людської діяльності, виражаючи естетичне ставлення людини до світу. Твір мистецтва здатний відкрити естетичний досвід одного суб'єкта іншому і винести цей досвід за певні межі часу і простору. У творі мистецтва втілюється творче прагнення автора створити твір, здатний викликати естетичний досвід інших (в принципі всіх) людей [3, с. 68].

Мистецтво передбачає, що людина освоює світ через створення художніх образів. У художньому образі явища, предмети і процеси реалізуються у своїй цілісності і постають такими, якими ми сприймаємо їх у реальному житті. Мистецтво намагається говорити з людьми однією мовою з реальністю. Однак художня уява не означає наслідування реальності. Уява дозволяє йому найяскравіше виразити суть зображуваного, підкреслити особливості, притаманні багатьом явищам [там само, с. 70].

Літературну освіту можна розглядати як систему. При цьому слід розуміти, що система повинна мати «нелінійну» природу. Властивості такої системи залежать від процесів, які в ній відбуваються. Термін «нелінійна система» означає, що на властивості системи впливає інтенсивність процесів, які в ній відбуваються. Наукові дослідження показали, що в певних просторових точках теплової структури відбуваються процеси, подібні до тих, що відбувалися у всій системі в минулому, а в певних частинах відбуваються процеси, які ще не відбудуться у всій структурі в майбутньому [17].

Як відомо, у синергетичному вимірі кожна динамічна система в процесі розвитку прагне до певної мети, яка визначається поняттям «атрактор» – це кінцева точка, в якій неминуче сходяться фазові траєкторії складних (динамічних) систем; траєкторія динамічної системи в стані гомеостазу, тобто ряд точок у фазовому просторі, до яких «притягується» в часі програма дій, бажана мета.

Також у синергетиці існує ще одне визначення випадковості – флуктуація. І це не просто модифікація поняття, флуктуації мають інший зміст і значення за багатьма параметрами. Загалом флуктуації – це випадкові відхилення системи від її природного стану. Учені помітили, що флуктуації в динамічних системах, які саморозвиваються і самоорганізуються, є важливим моментом і фактором формування, функціонування, розвитку й неминучої загибелі (або переходу в інше покоління) будь-якої організації, системи тощо.

Із педагогічної точки зору, поняття флуктуації та надмалого впливу взаємопов'язані. Флуктуації в синергетиці – це відносно невеликі відхилення в системі, які при зовнішньому підкріпленні призводять до утворення якісно нових компонентів системи [16].

Кінцевою метою синергетичного підходу в освіті є створення «синергетичних освітніх продуктів», які включають синергетичні знання, вміння, навички, здібності, способи мислення, цінності, світоглядні позиції, способи бачення і осмислення речей, досвід творчої та практичної діяльності.

Внутрішнє середовище – зміст літературної освіти – по суті є самоорганізаційним і включає суб'єкти, об'єкти, процеси, зміст процесів, предмети, форми, засоби і методи діяльності. Зовнішнє середовище поза цією структурою включає суб'єкт-організатор, інші суб'єкти впливу, критерії, принципи, вимоги, інформаційні компоненти, нормативно-правову базу та результати. Зовнішнє середовище є результатом внутрішніх суперечностей і тенденцій розвитку суспільства, які формують перспективне соціальне замовлення на освітні продукти. Внутрішнє середовище – це освітня система, яка зазнає впливу зовнішніх факторів і взаємодіє з ними, формуючи освітню концепцію (синергія). Для створеної концепції розробляються цілі, завдання, форми, методи, принципи, інструменти та механізми реалізації. Реалізація відбувається через взаємодію функціональних елементів внутрішнього середовища: вчитель – освітній процес – учень. На внутрішнє середовище постійно впливають зовнішні чинники, які регулюють механізми формування освітніх результатів (рис. 1).

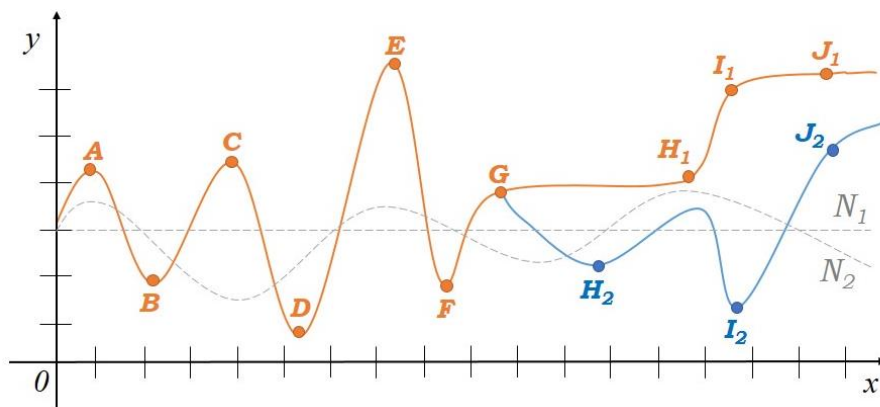

Рис. 1. Модель розвитку літературної освіти

Аналізуючи розвиток літературної освіти, пропонуємо розглянути розроблену нами модель, зображену на рис. 1, де:

- вісь x – лінія часу;
- вісь y – зміни, коливання, флуктуації, що показують рівновагу (відрізок GH_1) або нерівновагу (сильну – відрізок DE ; слабку – відрізок FG ;) розвитку відносно норми;
- лінії $N_1, N_2 \dots$ – визначена норма відповідно до часу та розвитку суспільства;
- точки $A, B, C, \dots, G, H_1, I_1, J_1, H_2, I_2, J_2$ – точки біфуркації (чинники, що змінюють розвиток);

відрізки AB, BC, CH_1, GH_1, GH_2 тощо – стани рівноваги, сильної/слабкої нерівноваги.

Причому точками біфуркації, які впливають на розвиток досліджуваного явища, постають суб'єктивні та об'єктивні процеси в суспільстві, а саме: ухвалені законодавчі акти (нові закони про освіту, концепції освіти тощо), що регулюють питання літературної освіти зокрема; суспільно-політичні події та явища (в Україні це пандемія COVID-19, війна тощо); політичні явища (зміна векторів внутрішньої та зовнішньої політики) та інші.

Лінія загальноприйнятої норми також, підпадаючи під вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, є «змінною величиною».

Звернемо увагу на G , що може бути відправною точкою (біфуркації), яка змінює або не змінює розвиток (x ід) досліджуваного явища.

В. Буданов описує механізм самоорганізації системи таким чином: рівноважний стан \rightarrow каталізатор \rightarrow збудження (введення зовнішньої енергії або речовини) \rightarrow збудження системи \rightarrow хаос \rightarrow біфуркація \rightarrow новий нестійкий стан \rightarrow стабільність [8]. Фундаментальною особливістю самоорганізації системи є те, що в точці біфуркації система сама обирає свій шлях розвитку. Ми вважаємо, що схема механізму самоорганізації системи є справедливою і може бути застосована до запропонованої вище моделі літературної освіти.

Ю. Козловський стверджує: «Головною особливістю синергетичних систем є те, що ними можна керувати, змінюючи зовнішні фактори, що діють на них. Причому невелика зміна цих факторів може призвести до кардинальної зміни всієї системи» [17].

Такий феномен спостерігається і в процесі еволюції змісту літературної освіти або шкільних дисциплін (курсів), що їй служать, у зв'язку із соціально-політичними трансформаціями:

- 1) створення предметних курсів відповідно до законодавства України;
- 2) модифікації назв і змістового наповнення курсів з літератури («Зарубіжна література», «Світова література», «Українська література», «Література (інтегрований курс)» тощо);
- 3) редукція змісту та зменшення часу для вивчення курсів;
- 4) розвиток наукових і методичних досліджень у галузі;

5) зміна статусу дисципліни після прийняття відповідних законодавчих актів.

Слід підкреслити також очевидність того факту, що процес глобалізації, який є неминучою рисою сучасного світу, вніс суттєві зміни у взаємодію та існування національних культур. За цих умов відбувається культурний розрив, утрата традиційної опори та перехід від моністичної до мультисистемної культури, основними характеристиками якої є відкритість, динамічність і нелінійність. Тому основою синергетичної моделі літературної освіти є нелінійний діалог між учасниками освітнього процесу та сферою літератури.

Графічно синергетичну модель внутрішньої системи літературної освіти пропонуємо зобразити таким чином (рис. 2).

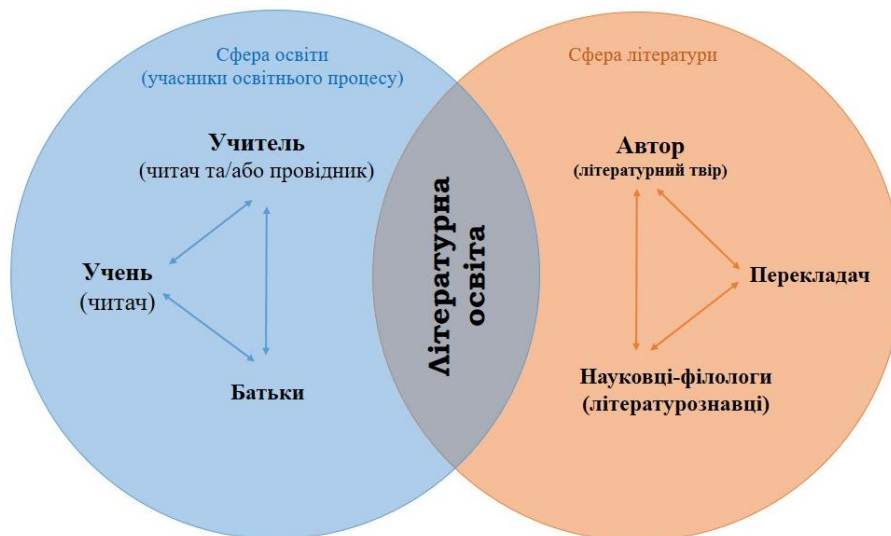

Рис. 2. Синергетична модель літературної освіти

Еволюція змісту шкільних курсів літератури закономірно призводить до змін у формулюванні навчальних цілей, завдань та очікуваних результатів. Це, своєю чергою, вплинуло на вибір навчальних підходів, умінь, навичок, методів, прийомів, форм і засобів навчання. Такий взаємовплив відображає зовнішнє кільце синергії літературної освіти з безпосереднім виходом у суспільство.

Висновки. Нелінійна динаміка реальності та суспільного розвитку призводить до роз'єднаності, фрагментарності та поверховості людських уявлень і знань. Знижується здатність установлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими елементами дійсності, різнорідними інформаційними матеріалами та знаннями з різних дисциплін. Однією з визначальних особливостей синергетичного підходу до аналізу освітніх процесів є можливість формування єдиної, цілісної та динамічно стійкої картини світу.

Синергетику можна розглядати як новий світогляд, універсальну метамову, як засіб гуманізації освіти, що поєднує гуманітарні та природничо-наукові елементи і є високоефективною в аналізі освітнього процесу. Вона є теорією самоорганізації в системах різноманітної природи з явищами та процесами, в результаті яких у системі загалом можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Універсальним принципом усіх систем, зокрема педагогічних й освітніх, є біфуркаційний механізм розвитку, в основі якого лежить процес самоорганізації, чергування хаосу й порядку.

З огляду синергетичного підходу, літературну освіту можна визначити як відкриту, динамічну систему з ознаками самоорганізації, гетерогенності та нелінійності, яка продукує освітні продукти, що включають знання, вміння, навички, здібності, способи

мислення, цінності, світоглядні позиції, способи бачення й осмислення речей, досвід творчої та практичної діяльності.

Реалізація принципу синергетичного підходу в літературній освіті передбачає діалог художнього твору і світового мистецтва, упровадження в шкільну практику міжвидових аналогій, установлення смислової єдності мистецьких явищ; пізнання світоглядного підґрунтя художньої творчості, освоєння художнього образу світу з різних джерел; інтермедіальність, взаємодію відео, аудіо, текстуальних та інших засобів передання літературної і наукової інформації, постійну взаємодію учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи вищезазначене, також зазначимо, що реалізація синергетичного підходу в дослідницькому процесі літературної освіти відбувається за такими напрямками: відкритість до суспільних запитів і світових тенденцій, конструювання змісту дисциплін на основі професійної адаптації, прикладних освітніх парадигм (поглядів, ідей, тенденцій тощо); методологічна система, зорієнтована на інновації, взаємодію, креативність і міждисциплінарність; навчальні матеріали та засоби навчання; система, що активно реагує на технологічні інновації, самокерований характер цього процесу, використання інноваційних форм та елементів дослідження; осмислення прочитаного для формування міжсуб'єктної комунікації, що виявляється в розкритті синергетичних ефектів в організації літературної освіти. Досліджувана проблематика є багатогранною і перспективною для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Альошкін В. С. Синергетичний підхід до моделювання соціально-економічної політики України на шляху до євроінтеграції. *Економічний вісник Донбасу*. № 2(36), 2014. С. 74–79.
2. Андрущенко В. Цивілізаційна місія освіти. *Вища освіта України*. № 2. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т. 1. Рівне: РЖГУ, 2007. 197 с.
3. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.
4. Білоус В. С. Синергетика та самоорганізація в економічній діяльності: навч. посіб. / В. С. Білоус. К.: КНЕУ, 2007. 376 с.
5. Бродский И. Стихотворения. Таллинн : Александра, 1991. С. 5–18.
6. Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід (др. пол. XX ст.): навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. 150 с.
7. Губерський Л. В. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко. К.: «МП Леся», 2008. 516 с.
8. Дробін А. А. Самоорганізуючі основи системи освіти як результат соціального запиту на продукт освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2021. Вип. 74. 188 с.
9. Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України; Інститут вищої освіти / Євтодюк Антоніна Володимирівна. К., 2002. 198 с.
10. Іонова О. М. Вальдорфська школа: системно-синергетичний підхід. *Теорія і практика управління соціальними системами: шокв. наук.-практ. журн.* Харків: НТУ ХПІ, 2017. № 1. С. 3–10.
11. Калініна Л. М. Феномен ніліїності у сфері управління освітою. *Наукові записки*. Серія: Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. № 2. С. 51–56.
12. Клепко С. Ф. Методологія пізнання освіти: організувати хаос. *Практична філософія*. 2003. № 1. С. 183–190.
13. Костанда М. В., Щербина Є. Б. Роль синергетичних впливів у науководослідницькій роботі студентів. *Вісник ХДАК*. Випуск 42. 2014. С. 265–269.
14. Кремень В. Г. Синергетика і освіта: монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
15. Кушнір В. А. Характеристика особливостей освітніх систем. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 4. С. 83–91.

16. Нежива Л. Л. Методична модель вивчення літературних напрямів крізь призму синергетики та педагогічних стратегій евристики. *Науковий вісник Донбасу*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_2_12
17. Овчинникова М. В. Синергетичний підхід як методологічна основа дослідження системи підготовки майбутніх учителів математики до науково-дослідницької діяльності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(2). С. 263–271.
18. Пазенюк В. С. Синергетика в контексті становлення нової світоглядної парадигми. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*. 2003. № 3(9). С. 21–28.
19. Робуль О. Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти. *Філософія освіти*, 2006. № 1 (3). С. 35–42.
20. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід: монографія / за ред. проф. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 184 с.
21. Савельєва О. С., Оборський Г. О., Котенко Н. А. Синергетический подход в моделировании марковских процессов. *Праці Одеського політехнічного університету: Науковий та наук.-виробн. збірник*. Одеса: ОНПУ, 2011. С. 164–168.
22. Силантьєва В. Логика хаоса и порядка: опыт прошлого и современность. *Біблія і культура: зб. наук. ст.* Чернівці: Рута, 2009. Вип. 11. С. 107–111.
23. Сухомлинська О. В. Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*. Вип. 1. К., 2005. С. 5–20.
24. Цикін В. О. Синергетика і освіта. Синергетичне світобачення: наукові і педагогічні аспекти / за ред. Н. В. Кочубей. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. С. 162–177.

References:

1. Aloskin, V. S. (2014). Synerhetychnyi pidkhd do modeliuвання sotsialno-ekonomichnoi polityky Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii [A synergistic approach to modelling the socio-economic policy of Ukraine on the way to European integration]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 2(36), 74–79 [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V. (2007). Tsyvilizatsiina misiia osvity [Civilizing mission of education]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. (Vol. 1). Rivne [in Ukrainian].
3. Astrakhan, N. I. (2021). *Teoriia literatury: osnovy, tradytsii, aktualni problemy* [Theory of literature: foundations, traditions and current problems]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
4. Bilous, V. S. (2007). *Synerhetyka ta samoorhanizatsiia v ekonomichnii diialnosti* [Synergetics and self-organization in economic activity]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Brodskii, I. (1991). *Stikhotvoreniia* [Poems]. Tallinn: Aleksandra [in Russian].
6. Vozniuk, O. V. (2008). *Rozvytok vitchyznianoï pedahohichnoi dumky: synerhetychnyi pidkhd (dr. pol. XX st.)* [Development of national pedagogical thought: a synergistic approach (the second half of the 20th century)]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU [in Ukrainian].
7. Huberskyi, L. V., & Andrushchenko, V. P. (2008). *Filosofii yak teoriia ta metodolohiia rozvytku osvity* [Philosophy as a theory and methodology of educational development]. Kyiv: MP Lesia [in Ukrainian].
8. Drobin, A. A. (2021). Samoorhanizuiuchi osnovy systemy osvity yak rezultat sotsialnoho zapytu na produkt osvity [Self-organizing foundations of the education system as a result of social demand for the product of education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 74, 188 [in Ukrainian].
9. Yevtodiuk, A. V. (2002). *Synerhetychni zasady modeliuвання osvitynich system* [Synergistic principles of modeling educational systems]. (Candidate's thesis). Institute of Higher Education APN Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
10. Ionova, O. M. (2017). Valdorfska shkola: systemno-synerhetychnyi pidkhd [Waldorf school: a systemic and synergistic approach]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*, 1, 3–10 [in Ukrainian].
11. Kalinina, L. M. (2007). Fenomen niliniinosti u sferi upravlinnia osvitoiu [The phenomenon of non-linearity in the field of education management]. *Naukovi zapysky. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky (Nizhyn Mykola Hogo State University)*, 2, 51–56 [in Ukrainian].
12. Klepko, S. F. (2003). Metodolohiia piznannia osvity: orhanizuvaty khaos [Methodology of learning education: organizing chaos]. *Praktychna filosofii*, 1, 183–190 [in Ukrainian].

13. Kostanda, M. V., & Shcherbyna, Ye. B. (2014). Rol synerhetychnykh vplyviv u naukovodoslidnytskii roboti studentiv [The role of energy influences in students' scientific and research work]. *Visnyk KhDAK*, 42, 265–269 [in Ukrainian].
14. Kremen, V. H. (2014). Synerhetyka i osvita [Synergetics and education]. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
15. Kushnir, V. A. (1999). Kharakterystyka osoblyvosti osvitnoi system [Characteristics of features of educational systems]. *Pedahohika i psykhohohiia*, 4, 83–91 [in Ukrainian].
16. Nezhyva, L. L. (2014). Metodychna model vyvchennia literaturnykh napriamiv kriz pryzmu synerhetyky ta pedahohichnykh stratehii evrystyky [Methodical model of studying literary trends through the prism of synergy and pedagogical strategies of heuristics]. *Naukovyi visnyk Donbasu*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_2_12 [in Ukrainian].
17. Ovchynnykova, M. V. (2013). Synerhetychnyi pidkhid yak metodolohichna osnova doslidzhennia systemy pidgotovky maibutnykh uchyteliv matematyky do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [The synergistic approach as a methodological basis for the study of the system of training future teachers of mathematics for scientific and research activities]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykhohohiia*, 39(2), 263–271 [in Ukrainian].
18. Pazienuk, V. S. (2003). Synerhetyka v konteksti stanovlennia novoi svitohliadnoi paradyhmy [Synergetics in the context of the formation of a new worldview paradigm]. *Vyshcha osvita Ukrainy: Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys*, 3(9), 21–28 [in Ukrainian].
19. Robul, O. (2006). Synerhetyka yak innovatsiina metodolohiia pedahohichnoi osvity [Synergetics as an innovative methodology of pedagogical education]. *Filosofia osvity*, 1 (3), 35–42 [in Ukrainian].
20. Saukha, P. Yu. (2009). *Rozvytok vitchyznianoï pedahohichnoi dumky: synerhetychnyi pidkhid* [Development of national pedagogical thought: a synergistic approach]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
21. Savielieva, O. S., Oborskyi, H. O., & Kotenko, N. A. (2011). Sinergeticheskii podkhod v modelirowanii markovskikh protsessov [Synergetic approach to modeling Markov processes]. *Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, 164–168 [in Russian].
22. Silanteva, V. (2009). Logika khaosa i poriadka: opyt prishlogo i sovremennost [The logic of chaos and order: past experience and modernity]. *Bibliia i kultura*, 11, 107–111 [in Russian].
23. Sukhomlynska, O. V. (2005). Refleksii pro henezu dukhovnosti v konteksti vykhovannia na shliakhu do syntezy paradyhm [Reflections on the genesis of spirituality in the context of upbringing on the way to the synthesis of paradigms]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*, 1, 5–20 [in Ukrainian].
24. Tsykin, V. O. (2005). *Synerhetyka i osvita. Synerhetychne svitobachennia: naukovi i pedahohichni aspekty* [Synergetics and education. Synergetic worldview: scientific and pedagogical aspects]. Sumy: VTD «Universytetska knyha» [in Ukrainian].

Kasatkin O. S.,

orcid.org/0000-0003-3323-8069

RESEARCH OF SCHOOL LITERARY EDUCATION IN THE CONCEPTUAL AREA OF SYNERGETIC

According to many modern scientists and pedagogues, person-oriented education is a means of transition from the paradigm of knowledge accumulation to a humanistic one aimed at children's effective socialization, their independent choice of priorities and the formation of personal life experience in the conditions of the socio-cultural environment. In this context, it is appropriate to mention the emergence of new educational paradigms, among which the synergistic approach with its integration of theoretical foundations and practical results deserves special attention. The article updates the conceptual apparatus used to describe the synergistic approach, particularly in the educational field, which requires clarification and specification of concepts, terms, and categories of the phenomenon under investigation. Attention is focused on such concepts, terms and categories as synergy, synergistic approach, literature and literary education. It is determined that in domestic and foreign science, the concept of synergistic approach is not sufficiently developed and established, it needs to be specified and detailed, taking into account the field of use and the investigated phenomenon using the specified method. The relevance of the implementation of the provisions of the synergistic approach in the study of literary education has been substantiated. An attempt has been made to build synergistic models of

literary education and its development. It has been found that synergetics is widely used by many exact and humanitarian scientific disciplines; is a science that studies dynamic systems as integrative, open and distributive entities; and the synergistic approach in education is an algorithm for overcoming difficulties in the pedagogical and methodical aspects of the educational process, namely: methods of structuring the educational process, collective educational activities, the introduction of modern methods, tools and techniques of learning, the construction of educational models, etc. The prospects for the development of a synergistic approach in the study of educational systems, in particular literary education, with the use of synergistic methods and techniques have been outlined.

Key words: synergy, synergistic approach, literature, literary education.

Дата надходження статті: 07.09.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 372.891

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.491>

Яценко В. С.*,

orcid.org/0000-0002-7948-2983

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ ЯК ОСНОВА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито підходи до формування методики курсів за вибором інтегрованого змісту на прикладі авторського курсу «Природничі науки» 5–6 кл. (автори-упорядники – Білик Ж. І., Засекіна Т. М., Лашевська Г. А., Яценко В. С.). Зважаючи на те, що методи дослідження змінюються з удосконаленням педагогічних технологій в освітній системі країни, ми переконуємося в тому, що навчання має не менше значення ніж те, чого ми навчаємо.

Розглядаються питання партнерських зв'язків між ЗЗСО та ОТГ у реалізації Концепції навчання впродовж життя – наприклад, проведення учасниками освітнього процесу таких методів дослідження, як спостереження, вимірювання, практичні роботи на місцевості, експеримент і досліди у ЗЗСО, моделювання із можливим застосуванням ШІ, камерального оброблення результатів дослідження, зокрема математичних і картографічних методів.

Партнерські зв'язки з місцевою громадою можуть розглядатися в аспектах управління, моніторингу та спільного розроблення освітніх загальношкільних програм розвитку ЗЗСО, які спрямовані й на забезпечення потреб мешканців цієї громади.

Головна увага в МНП з інтегрованих курсів за вибором зосереджується на обґрунтуванні видів навчальної діяльності, хоча методично невирішеними залишаються проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць, апробація навчально-методичних комплектів для НУШ 5–6 класів, форм навчання тощо.

Застосовуючи компетентнісний підхід, ми розвиваємо насамперед навички WordSkills (освіта і підготовка у формі проектної діяльності; визначення майбутньої професії у формі спеціальних профорієнтаційних уроків; дослідження, комунікації, міжнародне співробітництво, участь у чемпіонатах та конкурсах; віртуалізація робочого місця – вміння працювати віддалено та свобода творчості – розв'язування творчих задач). Важливе значення має формування системи правильного оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць із застосуванням уточненої 2001 року таксономії Блума (змістове наповнення цієї системи у співвідношенні до знань, умінь і навичок), засобів (календарно-тематичне планування, навчальні підручники) і форм навчання (навчальні екскурсії, опитування, анкетування, творчі зустрічі, літні школи, досліди, озеленення, спортивне орієнтування тощо) на інтегрованих курсах за вибором.

*© Яценко В. С.